

Yunus Emre ve Mevlana'da “Yenilik, Yenilenme veya Tecdit”

Düşüncesi Üzerine

On the Thought of "Innovation, Regeneration or Renewal" in Yunus Emre and Mevlana

Prof. Dr. Cüneyt AKIN¹

Öz

“Yenilik, yenilenme veya tecdit” bütün varlıkların yaratılış özelliklerinden işlevsel özelliklerine kadar, yaratıcı dışında her şeyi içine alan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Evrenin ve insanın atomlardan, hücrelerden gezegenlere, galaksilere kadar her an genişleme ve yenilenme içinde olduğu ayetlerde de vurgulanmış ve varlıkların hâlden hâle geçirildiğine değinilmiştir. Tasavvufta “yenilenme düşüncesi” olarak değerlendirebileceğimiz ve Yunus Emre ve Mevlana'nın şiirlerinde örneklerine rastladığımız düşünce biçimi, “her dem yeninden doğmak”, “yeni şeyler söylemek”, “zamana karşı hep yenilenmek”, “ruh ve gönül dünyasında hâlden hâle geçmek” gibi ifadeler çerçevesinde ele alınabilir. Ayrıca, tasavvufta sūfinin “seyr ü sulûk” yolundaki “tekâmül” aşamaları da hep bir “yenilenme” gerektirmektedir. Türk tasavvufunun en önemli unsuru olabileceğini düşündüğümüz “gönül” kavramı, İslam düşüncesindeki “yenilenme” kavramının da merkezine oturtulmuştur. İslam'ın bin yıl bayraktarlığını yapmış olan Türklerin, Türkistan'dan Balkanlar'a kadar uzanan coğrafyada etkili olmasının temelinde de “gönüllere girmek” yatmaktadır denilebilir. İslam'ın gönülden gönüle bu yenilenişi, her gönülde yeniden doğuşu, “yenilenme” düşüncesini de diri tutmuştur. Mevlana'nın da “yeniden yeniye akıp giden bir ırmak” olarak tanımladığı ömür, “yenilenme”nin doğumdan ölüme kadar her an tekrarlanan bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada Yunus Emre ve Mevlana'nın eserlerindeki “yenilik, yenilenme veya tecdit” kavramları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yenilik, yenilenme, tecdit, gönül, Yunus Emre, Mevlana

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The concept of “innovation, renewal or tajdid” emerges as a concept that encompasses everything except the creator, from the creation characteristics of all beings to their functional properties. It is seen that studies on the concept of “innovation, renewal or tajdid” in Islam do not address the concepts that we can describe as “innovation, renewal or tajdid” in Yunus Emre and Mevlana within the framework of Islamic thought. For this reason, it is thought that the study will contribute to the field. It is also emphasized in the verses that the universe and human beings are in expansion and renewal at every moment, from atoms, cells to planets and galaxies, and it is mentioned that beings are made into a state. The way of thinking, which we can evaluate as “the idea of renewal” in Sufism and whose examples we encounter in the poems of Yunus Emre and Mevlana, such as “to be born all over again”, “to say new things”, “to always renew against time”, “to change from state to state in the world of spirit and heart”. can be summed up in terms. In addition, the “evolution” stages of the Sufi on the path of “seyr ü sulûk” always require a “renewal”. The concept of “heart”, which we think may be the most important element of Turkish Sufism, has also been placed at the center of the concept of “renewal” in Islamic thought. This wholehearted renewal of Islam, its rebirth and the idea of “renewal” in every heart has also kept alive. Life, which Mevlana also defines as “a river flowing back and forth”, reveals that “renewal” is a process that is repeated every moment from birth to death.

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, cuneyt.akin@hotmail.com

Keywords: Innovation, regeneration, renewal, heart (gonul), Yunus Emre, Mevlana

Paper Type: Research

Giriş

Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde "yenilemek, yeni bir yol açmak" anlamındaki "tecdit" kavramı, bir işi ya da bir şeyi ciddiyetle ve bir yöntemle yeniden ve aslına uygun biçimde yenileme faaliyetini ifade eder. Tecdidi gerçekleştiren kimseye müceddid denir. İhya kelimesi benzer anlamda kullanılmakla birlikte tecdit kadar yaygınlık kazanmamıştır. "ihya" kelimesiyle birlikte, "ıslah" kelimesi de "tecdit" kelimesinin kavram alanı içinde görülmüştür. Tecdit, İslam'da içine şüphe veya fesat karıştığından yenileme ihtiyacı duyulan abdest (tecdit-i vudû'), nikâh (tecdit-i nikâh) ve akîde (tecdit-i îman) hakkında kullanılmıştır (Karaman: 584; Ertürk 1997, s. 129-130).

İslam'da tecdit meselesi, bu kavram üzerine çalışmaları bulunan Savaş vd.'ne (2014, s. 105) göre şu üç durum çerçevesinde değerlendirilebilir: İlk olarak, dine dair öğretilerin canlandırılarak, insanlar arasında yaygınlaştırılmasıyla birlikte, insanların söz konusu öğretilere amel etmesinin sağlanmasıdır. İkinci olarak bidatların (hurafelerin) ve bunları yapanların kontrol altına alınması, dinin üzerindeki cahiliye kalıntılarının temizlenerek, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbe-i kirâmın uygulamalarına dönülmesidir. Üçüncü olarak, İslam'ın hükümlerinin, yeni şartlara göre değerlendirilmesi ve bu yeni şartların veya durumların, vahiy doğrultusunda çözüme kavuşturulmasıdır. Bu üç tecdit düşüncesinin amacı, vahiy ve sünnet çerçevesinde gereken canlanmayı sağlamak için İslam'ın parlaklığını ortaya çıkarmak olmalıdır. Bu doğrultuda dinin sahih şekli ortaya çıkarılmalı ve insanların zihnine yerleşen yanlış anlayışlar değiştirilmelidir.

Esasen, İslam'ın özünde tecdit/yenilenme ve ihya söz konusudur. "Ey inananlar! Sizi size hayat verecek şeye çağırdığında Allah'a ve Resulünün çağrısına icabet edin (Enfâl, 24)." ayetinde de vurgulandığı üzere İslam, insan hayatının tecditi, ıslahı ve ihyası üzerinde derin etkiler bırakan, en büyük tarihî değişimleri getiren bir dindir. Esen'e göre söz konusu tecdit (Esen 2009, s. 41) dinin esasını oluşturan kuralları yenilemek noktasında değil, bu kuralları uygulayanların kurallara ilişkin eksik veya yetersiz düşünce ve yanlış uygulamalarını yeniden gözden geçirmeleri noktasındadır. Ayrıca, zaman içinde dinin içine karışan ve "hurafe" olarak nitelendirilebileceğimiz hususların ve yanlış yorumların ortadan kaldırılarak, dinin berrak ve temiz hâlinin ortaya çıkarılması anlamını taşımaktadır.

Farklı bakış açılarına göre, çeşitli anlamlar yüklenen tecdit kavramı, on dört asırlık İslam tarihinde bilgi ve uygulama düzeyinde "taklit"i reddederek, içtihat ruhunu diriltme, bid'at ve hurafeleri bertaraf etme ve inananları Kur'an ve "sahih sünnet"e dayalı İslam anlayışına yöneltme gibi büyük idealler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu "yenilik" hareketlerinin başlangıcını, Hz. Ömer'e kadar götürmek mümkün görünmektedir. Özellikle İslam'ın ilk üç asrında kelâmî ve fikhî ıslahata imza atan müctehit alimler bu çerçevede zikredilebilir. Diğer taraftan, erken dönem Selefî anlayıştaki "Yorum yok!" ilkesinin çok sayıda teolojik problemi ortada bırakması, bu arada içeriden ve dışarıdan kelâmî ve felsefî argümanlarla İslam'a ve Kur'an'a yöneltilen eleştirilerin cevapsız kalması ve tam bu noktada Mutezilî âlimlerin devreye girmesi dikkate alındığında, bilhassa nasların yorumunda aklın ve dilin imkânlarını kullanma hususundaki ciddi katkısından dolayı Mu'tezile de İslam tefsir ve kelim tarihinde yeni bir ses, yeni bir nefes olarak değerlendirilebilir (Öztürk 2009, s.2).

Çalışmanın Amacı

Çalışmada, Yunus Emre ve Mevlana'daki "yenilik" düşüncesinin, onların şiirlerinde hangi unsurlar bağlamında ortaya çıktığı dikkatlere sunulmaya çalışılacaktır. İslam'daki "tecdit" (ihya veya ıslah) meselesi üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmayacaktır. Çalışmanın temel

noktası, Yunus Emre ve Mevlana gibi, ortaya koydukları yenilik veya yenilenme anlayışlarıyla çağları aşarak bugüne ulaşan iki büyük mutasavvıfın eserlerinde yer alan bu düşünceleri, İslam düşüncesinin kavram alanı çerçevesinde yorumlamak olacaktır.

Yunus Emre ve Mevlana'da “Yenilik, Yenilenme Veya Tecdit” Düşüncesi

XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu, ruhi bakımdan bir yükseliş çağını yaşıyordu. Mevlana, Hacı Bayram-ı Velî ve Hacı Bektaş-ı Velî gibi büyük mutasavvıflar, Anadolu'daki tecdit hareketini ve manevi kalkınmayı hızlandırmıştır. Yunus Emre ve Mevlana da bu manevi kalkınmayı hızlandırma sürecinin bir parçası olmuştur. Ancak, söz konusu dönemdeki siyasi yapı, Anadolu coğrafyası için çok iç açıcı değildir. Anadolu'nun, tabiri caizse bir anarşi içinde olduğu, tasavvuf perdesi altında birtakım batını oluşumların ortaya çıktığı görülmektedir (Yılmaz 1991, s. 15,16). Siyasî ve dinî durumlardaki bu keşmekeş, “yenilik veya yenilenme” düşüncesini de gerektiren bir ortam oluşturmuştur. Anadolu tasavvufunda meydana gelen söz konusu “yenilenme”, Mevlana ve Yunus Emre gibi mutasavvıflar tarafından dile getirilmiştir. Mevlana, “yenilik veya yenilenme” noktasında: “Beden ırmak yatağı; ruh da ondaki akar suya benzer. Ruhun sembolü olan su akıp gitmedir. Sen ise, duruyor dersin. O koşup gitmedir; sen ise, oturmuş kalmış dersin.” (Mesnevi, 2006, II/ 3293-8) ifadesini kullanmaktadır. Bu akış, yukarıda bahsi geçen berraklığı ve temizliği ortaya çıkaracaktır.

Bir mutasavvıf şair olarak Yunus Emre'de “yenilik veya yenilenme” düşüncesinin temelleri, Zariyat Suresi 47.² ayetteki, “Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz biz genişletmekteyiz.” ifadeleriyle ilişkilendirilebilir. Yaratıcının tekdüze ve yerinde duran bir yaratış yerine, sürekli genişletmek suretiyle, “yenileyen” bir yaratma içinde olduğu anlaşılmaktadır. Yunus Emre'nin “*Her dem yeniden doğarız (yeni dirlikte), bizden (sizden) kim usanası*” (Başgöz, 1999, Tatçı 1991, 333).” dizeleri, Mevlana'nın “Söylediklerim hiçbir zaman eskimez ve hep yenidir. Zira gönül eskimez ve hep yenidir (Mesnevi, 2006, I/7) dizeleri ile örtüşmektedir. Mevlana bu dizede, Yunus Emre'nin “yeniden doğarız” sözüne, “gönül hep yenidir” sözleriyle cevap vermiş gibidir. Yaratılıştaki meydana gelen “yenilenme” meselesine Mevlana, “Her an dünya yenilenir. Fakat biz, dünyayı öylece durur gördüğümüzden bu yenilenmeden haberdar değiliz. Ömür ırmak misali yeniden yeniye akıp gider. Bedende ise bir devamlılık görülür (Mesnevi, 2006a, s. I/73).” sözlerini söylemektedir. Bu ifadelerde ayrıca, Yunus Emre'nin “Her dem yeniden doğarız.” sözüne benzer olarak “Ömür ırmak misali yeniden yeniye akıp gider.” sözleri, “yenilenme” düşüncesinin devamlılığı bakımından değerlendirilebilir.

“Yenilenme” kavramı Mevlana'da süreklilik arz etmektedir. Bu durum, bir “yolculuk” olarak da nitelenen tasavvufun içindeki “yolcu”nun olması gerektiği yeri anlatmaktadır:

Her gün bir yerden göçmek ne iyi

Her gün bir yere konmak ne güzel

Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş

Dünle beraber gitti, cancağızım

Ne kadar söz varsa düne ait

Şimdi yeni şeyler söylemek lâzım

Söz konusu yolculukta bu sözleri söyleyen kişi, Yunus Emre'nin “Her dem yeni dirlikte (yeniden doğarız), sizden (bizden) kim usanası” dizelerindeki gibi âdeta bir “yenilenme” çağrısı yapmaktadır diyebiliriz.

Şeyhler ve pirlere tarafından tekke ve dergâhlarda öğretilen tasavvufî düşünce ile birlikte, sürekli yeni ve canlı tutulan tasavvuf, insanlık tarihinde bu “yenilikçi ve yenilenmeci” yönüyle

² <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Zariyat-suresi/4722/47-49-ayet-tefsiri> (25.03.2021)

kendini göstermiştir. Mevlana'nın, her gün yeni bir yerden göçmek ve yeni bir yere konmak, ifadelerinde vurguladığı gibi, aslında insanoğlunun her gün "yeni âlemlere" seyahatin manen mümkün olabileceği belirtilmektedir. Tasavvuf, söylemleri bakımından da yeni bir dili ve ifade tarzını ortaya koymakta ve kullandığı dilin ve yaşadığı dinin içeriğini zenginleştirmektedir.

Savaş'a göre (2014, s. 112), İslam düşüncesindeki "tecdit" alanlarından biri olarak gösterilen, Allah ile olan münasebette kalbî etkilerin canlandırılması, Mevlana'nın yukarıda dile getirdiği "gönlün eskimez olduğu" ifadeleriyle örtüşmektedir.

Cebecioğlu, şeriat ve tarikatın kuralcı yollarından, marifet ve hakikatin reformcu ve sürekli yenilenen, yeniden yorumlanan yoluna doğru yöneldiğimiz taktirde, tasavvufun "yenilenme" kapılarını çalmış olduğumuzu, söz konusu yenilenmenin ise, tasavvuftaki tekâmül süreçleri içerisinde gerçekleşmekte olduğunu ve Tasavvuf yolundaki "sûfi"nin, manevi tekâmül içerisinde sürekli kendini yenileyerek veya ihya ederek, bir makamdan bir makama tekâmül eden kişi olduğunu belirtmektedir (2005, s. 54). Dolayısıyla, "hâlden hâle" geçmek, bir tür "yenilenme" hareketidir. Söz konusu hâlden hâle geçme meselesi, ayetlerde de karşımıza çıkmaktadır: "*Hayır! Şafağa, geceye ve onda basan karanlığa, dolunay olmuş aya yemin ederim ki, hâlden hâle geçersiniz.*" (İnşikak, 16-19)³. Yenilenme çerçevesinde değerlendirebileceğimiz "Hâlden hâle geçme", Yunus Emre'nin "gönül" kavramı bağlamındaki şiirlerinde ve Mevlana'nın yukarıdaki ifadelerinde geçen, gönlün hep yeni olması meselesidir. Yunus Emre, şiirinde Hak Bir Gönül Verdi Bana" adlı şiirinde (Tatçı 1991, s. 70) gönlün hâlden hâle geçmesini şöyle dile getirmektedir:

Hak bir gönül verdi bana, ha demeden hayrân olur

Bir dem gelir şâdî (şâdân) olur, bir dem gelir giryân olur

Tasavvufun "gönül" kavramı çerçevesinde şekillendiği düşünüldüğünde, hayatının ve şiirlerinin merkezine "gönül" kavramını yerleştiren Yunus Emre buradaki dizelerde, gönlün her dem yeni hâllere büründüğünü, özellikle ikinci dizede gönlün farklı "dem"lerde bulunabilmesine vurgu yaparak belirtmektedir.

Bir dem gelir söyleyemez, bir sözü şerh eyleyemez

Bir dem dilinden dür döker, dertlilere derman olur

Yaratmanın tekdüze olmadığı yukarıdaki ayette vurgulanmıştı (Zariyat Suresi 47), söz konusu tekdüze olmama hâli, insanoğlunun fiillerinde de söz konusu olsa gerektir. Yukarıdaki dizelerdeki yaklaşım bu doğrultudadır diyebiliriz. Burada Yunus Emre, sözleriyle insanlara her an şifa olabilecek bir insan tipinden bahsetmektedir.

Bir dem çıkar arş üzere, bir dem iner tahtes-serâ

Bir dem sanasın katredir, bir dem taşar umman olur

Gönül kavramını şiirlerine taşıyan çok sayıda halk şairinden biri olan Yunus Emre, şiirlerinde gönlün inişli çıkışlı hâlini, her dem yeni yerlere gidip gelişini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Yunus Emre'de "gönül", her dem yeniliklere açık bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir dem cehâlette kalır hiç nesneyi bilmez olur

Bir dem dalar hikmetlere Câlînus u Lokman olur

Yunus Emre'nin şiirlerinde her dem yeni bilgileri keşfetmeye açık bir "gönül" söz konusudur. Bazen cehâlet havuzunda, bazı durumlarda ise hikmet deryasında kendini bulan, sürekli yeni suların içinde kulaç atan bir gönül söz konusudur. Esasen Yunus'un yeni bilgilere yönelimi aklıyla olmaktadır.

³ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/84-insikak-suresi> (25.03.2021)

Bir dem varır mescidlere yüz sürer orda yerlere

Bir dem varır deyre girer İncil okur rühbân olur

İslam'ın “tecdit-i iman” yaklaşımı çerçevesinde değerlendireceğimiz beyit, imanın her dem yenilenmesi gerektiğine işaret etmektedir diyebiliriz.

Bir dem gelir İsí gibi ölmüşleri đîrî kılar

Bir dem girer kibr evine Fir'avn ile Hâmân olur (Gölpınarlı 2009, s. 195)

Bu dizelerde yer alan, İsa gibi olup ölüleri diri kılabilmek ve kibirle Firavun ve Hâmân olabilme ihtimali, gönlün dizginlenmediği takdirde Firavunlaşacağına işaret etmektedir kanaatindeyiz. Bir tarafta ölüleri diriltten Hz. İsa, bir tarafta ise, ülkesinde doğan erkek çocukları öldürten Firavun ve Hâmân vardır.

Yukarıdaki dizeler Yunus Emre'nin “Her dem yeni dirlikte (yeniden doğarız), sizden (bizden) kim usanası” dizesindeki “hâlden hâle geçme” ifadelerinin bir tezahürüdür. Tasavvuf bir “gönül yolculuğu” olduğuna göre, bu yolculukta gönlün her dem yeni bir tezahürü de bu “yeniden doğuş”un bir göstergesidir.

Yunus Emre, Risâlet'ün-Nushiyye adlı eserinde, “yenilenme” vurgusunu altı mısradan on beş defa yapmıştır (bk. Boz 2012, s. 166):

Gelür her gün yeñi nüzl ü yeñi hân

Yeñi gelenlere virür yeñi ton

Yukarıdaki dizelerde Allah'ın, tabiatı her gün yeni rızıklarla donattığını, aynı zamanda her gün, tabiatındaki canlıların yeniden elbiselerini donandıklarını, yani Allah'ın yaratmasının ve rızıklandırmasının tekdüze olmadığını ve her an yenilendiğini ve tazelendiğini dikkatlere sunmaktadır.

Yeñi subh u yeñi ahşam yeñi hâl

Yeñi devrân yeñi dem yiñi visâl

Buradaki dizelerde ise, hâlden hâle giren, türlü donlar (giysiler, suretler, örtüler) giyen, bürünen bir evrenin, sabah ve akşam yeni “meşreb (yaratılış)”lere girdiği ifade edilmektedir. Yukarıdaki birinci dizede yer alan “yenilenme”, evrendeki hücreden başlayan yenilenmeyi, evrenin gece-gündüz düzenindeki yenilenme ve genişlemesine kadar ifade etmekte, ikinci dizede ise, “devran” “dem” ve “visâl” kelimeleri üzerinden, atomdan başlayarak, “devran” eyleyen, yani “durmadan akan ırmak gibi yenilenen” bütün sitemlerin ve sürekli yenilenen zamanın “dem”, doğum ve ölüm arasında yaşanan “visâl”lerin (doğumlardaki buluşmalarla, yani dünyaya visâllerle, ölümlerle olan buluşmalarla birlikte olan bekaya “visâller”in hep yenilediği bir dünya) yaşandığını, sözü sağ ederek, yani bir bakıma, anlatmak istediklerinin sağlamasını adeta birbirini ispat eden sözcüklerle yapmaktadır.

Kadeh yiñi yeñi mi yeñi meşreb

Yeñi iş ü yeñi işret yiñi mutrab

Yukarıdaki iki dizede yer alan “kadeh”, “meşreb”, “iş”, “işret” ve “mutrab” kelimeleri, anahtar kelimeler olarak dikkati çekmektedir.

Kadeh, Arapça kökenli bir kelimedir. Türkçede de aynı anlamı taşıyan bu kelime, “manevî hâl”, “cezbe”, “ruhî zevk”, “şevk” ve “vecd” anlamlarını taşımaktadır (bk. Cebecioğlu 2009, “kadeh” maddesi). Buradaki bağlama bakıldığında ise, Yunus Emre “kadeh yiñi” ifadesi, manevî hâllerin, şevkin ve vecdin hep yenilendiğini, bunun sonucu hep yeni “meşrepler (durum) ortaya çıktığını terennüm etmektedir. Birinci dize, insanın kendindeki “yenilenme” noktalarını ortaya koymaktadır. Burada, heyecanını kaybetmeyen, bir cezbe halinden başka bir cezbe haline geçen ruh hali ifade edilmektedir diye düşünebiliriz.

"İş" kelimesi, Arapça kökenli bir kelimedir ve yaşamak anlamına gelir. Ancak, aynı zamanda, Hak ile beraber bulunmanın verdiği zevktir (bk. Cebecioğlu 2009: "iş" maddesi).

"İşret" kelimesi, Arapça kökenli bir kelimedir ve içki âlemi anlamında kullanılmakla birlikte, Arapça muâşeret, arkadaşlık, dostluk anlamlarındadır. Aynı zamanda, Hakk ile beraber bulunmanın verdiği zevk halinde kalbin terennümü anlamına gelmektedir (bk. Cebecioğlu 2009, "işret" maddesi).

İkinci dizede hem "iş" hem de "işret" kelimeleriyle, Hakk ile birlikte oluşun verdiği zevkin, kalp tarafından sürekli yeni terennümlerle izhar edildiği, bu terennümlerin, hakikat rumuzu olarak ariflerin gönlünü mamur eden "mutrab" adlı enstrüman vasıtasıyla da yenilendiği anlatılmaktadır. Birinci dizedeki "ruhî" yenilenmeler, ikinci dizede "kalbî yenilenmeler" şeklinde devam etmiştir. Buradaki "kalbî yenilenmeler", bedendeki kalbin atış ritminden mülhem, bir tasdik mekânı da olan kalbin, her an tecdit-i îman yaparcasına, bir musikî eşliğindeki zikirle yenilendiği görülmektedir. Günahlarla kararip mühürlenme durumu söz konusu olan bir uzun olan kalp, zikirlerle pası silinerek yenilenmektedir.

Bir başka şiirinde Yunus Emre, manevî olarak Allah'ı gönlünde taşıyanların, yani gönlünde Allah olanların her an canlarının (ruhlarının) yenilendiğini dile getirmektedir (Tatçı 1991: 261/5):

Sen olduğun gönüller
Her dem canın *yeniler*
Bunlardır ölmeyenler
Hâkimi sen olasın

Ölümsüzlüğü yaşayanların da bu kişiler olduğunu ifade eden Yunus, söz konusu kişilerin hâkiminin Allah olduğunu vurgulamaktadır. Buradaki gönüllere Hakk'ın hâkim olması, bir hadis-i kutsîde Allah'ın işaret ettiği: "*Her kim benim velî bir kuluma düşmanlık ederse ona harp ilân ederim. Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha hoş olan bir şeyle yaklaşamaz. Kulum bana nafile ibadetlerle de yaklaşmaya devam eder. Sonunda onu severim. İşte o zaman onun işiten kulağı, gören gözü, sımsıkı tutan eli, yürüyen ayağı mesabesinde olurum. Benden bir şey isterse bunu ona mutlaka veririm. Bana sığınırsa onu mutlaka korurum.*" (Buhârî, Rikâk, 38).⁴ ifadelerinde çerçevesi çizilen ve Allah ile bütünleşen kullar olsa gerektir.⁵

Ey aşk eri aç gözünü
Yer yüzüne eyle nazar
Gör bu latif çiçekleri
Bezenüben geldi geçer (Öztelli 1971: 144)

Buradaki dizelerde tabiatın yenilenişine işaret eden Yunus Emre, tabiatın bezenişindeki bu yenilenmelere insanoğlunun nazar etmesini salık vermektedir.

Bir sözi söylemek gerek kimse anı bilmez ola
Bir gülü yıylamak (koklamak) gerek hergiz ol gül solmaz ola (Tatçı 2005: 327/4)

Karataş'ın ifadesiyle (2010: 392): Sözü'n turfandasını yani her dem tazesini söylemek de Yunus'un ilkelerindedir. "Bir sözi söylemek gerek kimse anı bilmez ola" dizesi, bu yeniliğe

⁴[https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=462 B6502 Buhârî, Rikâk, 38. \(çevrimiçi, 13.06.2020\).](https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=462 B6502 Buhârî, Rikâk, 38. (çevrimiçi, 13.06.2020).)

⁵ Burada Allah'ın, bir insanın eli, ayağı ve gözü olamayacağından hareketle, hadis-i kutsî ile ilgili çeşitli yorumlar yapılmıştır. Muhaddisler buradaki el, ayak ve göz kavramlarının yardım ve destekten mecaz ve kinâye olduğuna ittifak etmişlerdir (bk. Reis 2004: 211).

işarettir. Sözü bir güle benzeterek “Bir gülü koklamak gerek, hergiz ol gül solmaz ola” deyişi de tazeliğe vurgudur.

Burada, “sözün yenisini söylemek” ifadesi, Mevlana’nın:

Ne kadar söz varsa düne ait

Şimdi yeni şeyler söylemek lâzım

Dizelerinde ifade ettiği “yeni şeyler söylemek” cümlesinde vurgulanan “yenilik düşüncesi” ile anlam bakımından örtüşmektedir.

Sonuç

İslam düşüncesinde “tecdit” kavramıyla ilişkilendirebileceğimiz “yenilik veya yenilenme” düşüncesi”, Kur’an’daki ayetlerden tasavvuf metinlerine kadar geniş bir çerçevede karşımıza çıkmaktadır.

İslam düşüncesinde “tecdit” kavramı, evrendeki en küçük varlıklardan (hücre, atom vb.) en büyük varlıklara (yıldızlar, galaksiler vb.) kadar söz konusudur. Kur’an-ı Kerim’deki ayetlerde (Enfâl, 24; İnşikak, 16-19; Zariyat, 47) söz konusu varlıklardaki yaratılışın sürekliliği, yani sürekli yenilediği ortaya konulmuştur.

İslam düşüncesindeki “yenilenme”lerden biri de ayette ifade edildiği gibi (İnşikak 84/16-19) “hâlden hâle geçiş” şeklindedir. Söz konusu “hâlden hâle geçiş”, tasavvuftaki “yenilenme” kavramı için adeta referans niteliği taşımaktadır.

İslam düşüncesinde “tecdit”, Müslümanın her an “tecdit” halinde olması gerektiğini ortaya koymakta, bunun için, İslam’ın en temel akideleri ile ilgili “tecdit-i iman (iman tazelemesi)”, “tecdit-i nikah (nikâh tazelemesi)”, “tecdit-i vudû (abdest tazelemesi)” gibi “yenileme”ler gerekli görülmektedir.

İslam düşüncesinde “tecdit” kavramı, Yunus Emre ve Mevlana’nın şiirlerinde tespit edebildiğimiz “yenilik veya yenilenme” kavramlarıyla örtüşmektedir. Ayrıca, Yunus Emre ve Mevlana’da “gönül” kavramı, ayetlerdeki ve dinî-itikadî kurallardaki kavramlara eklenebilecek “tasavvufî” bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam düşüncesindeki “tecdit” kavramının dışında, Yunus Emre’nin şiirlerinde tasavvuf edebiyatına ilişkin kavramlar (kadeh, îş, ‘işret, meşreb, mutrab vb.) “yenilik veya yenilenme” kavramı çerçevesinde işlenmiştir.

Tasavvufta “yenilenme”nin “gönül” çerçevesinde gerçekleştiği, gönlün “hâlden hâle geçtiği”, Yunus Emre’nin, yukarıdaki metinde verilen “Hak Bir Gönül Verdi Bana” adlı şiirinden anlaşılmaktadır. Ayrıca, gönlünde Allah olanların her an canlarının (ruhlarının) yenilediği de “Her dem canın yeniler” dizesinden anlaşılmaktadır.

Yunus Emre’nin “yeñi meşreb” ve “yeñi mutrab” ifadeleriyle, her yaratılış, durum ve davranışa göre yeniden konumlanmak gerektiğini vurgulaması, İslam’ın da tasavvufun da “yenilenme/yenilik” düşüncesinin kendini “güncelleme” noktasında tavrını ortaya koymaktadır.

Mevlana’nın “yeniden söylemek” sözündeki anlamın, “Gök kubbe altında söylenmemiş söz yoktur.” ifadesiyle adeta açıklandığını görmekteyiz. Dolayısıyla bu ifadelerde, maharet olan şeyin, var olmayan bir söz ortaya koymaktan ziyade, bugüne kadar var olanların, düne ait kalıpların dışına çıkılıp, yeni kalıplarla, yeni ifade şekilleriyle veya edebî olarak yeni bir söyleyişle söylenmesinin gerekliliği anlaşılmaktadır.

Yunus Emre ve Mevlana’nın “yenilik düşüncesi”nde dikkati çeken husus, bütün yeniliklerin tabii olanı korumaya, yani yaratılış fitratını bozmamaya ve aslını değiştirmemeye yönelik olduğudur. Dolayısıyla “yenilenme” veya “yenilik” düşüncesi, var olana “canlılık”, “parlaklık” veya “tazelik” kazandırmak amacıyla yapılmalıdır.

Yunus Emre ve Mevlana'nın söylem ve eserlerinden anlaşıldığına göre, evrende her an, atomlardan en büyük galaksilere kadar gerçekleşen "yenilenme"ye insanoğlu kayıtsız kalmamalı ve kendini zamanın ruhuna uygun bir şekilde ve her bakımdan (dil, düşünce, gönül vb.) yenilemelidir.

Yunus Emre ve Mevlana'daki "yenilenme" veya "yenilik" meselesinin, İslam'ın fikhî veya şerî kurallarından öte, tasavvufî yaklaşımlarına dönük olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Yani, "manevi yenilik veya yenilenme" gönüldedir ve gönül her daim yenilenmelidir. Akıl ise, yeni bilgilere yönelmede bir vasıta olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Almaz, H. (2007). Mevlana'nın sözlerindeki çekiciliğin nedenleri, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18.
- Altıntaş, H. (1989). Tasavvuf. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Ankara, 31, 413-423.
- Başgöz, İ. (1999). *Yunus Emre – I İnceleme, Dünya Klasikleri Dizisi – 45*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Boz, E. (2012). *Yunus Emre Risâletü'n-Nushiyye Öğüt Kitabı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Cebecioğlu, E. (2005). *Psiko-Tarih açısından farklı rûhî tekâmül mertebelerinin Mevlânâ'nın anlaşılmasındaki rolü -metodolojik bir yaklaşım*, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Ertürk, M. (1997). Tecdit hadisinin metin tenkidi açısından değerlendirilmesi. *İslami Araştırmalar*, X (1-3), 125-137.
- Esen, M. (2009). Dinî düşüncede tecdit. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 39-52.
- Gölpınarlı, A. (2009). *Yunus Emre: hayatı, sanatı ve bütün şiirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karaman, H. (2003). *İslam'ın ışığında günün meseleleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karataş, T. (2010). Yunus Emre'den, bugünün şairlerine poetik öğütler. *Yunus Emre'den Bugünün Şairine Şiir Dersleri, Yunus Emre'yi Anlamaya Doğru Bildiriler Kitabı*, Karaman: 389-398.
- Mevlânâ, Celaleddin Rumi (2006), *Mesnevî* (çev. Şefik Can), (Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi), İstanbul, I-II.
- Öztelli, C. (1971). *Yunus Emre, bütün şiirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Öztürk, M. (2009). İslam dünyasında yenilik ve yenilikçilik karşıtlığının zihniyet kodları modern Türkiye örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-21.
- Reis, B. (2004). Muhaddis ve mutasavvıf gözüyle bir hadis. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara.
- Savaş N. vd. (2014). İslam düşüncesinde Tecdit -Meşrûiyeti, alanları ve şartları. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1(1), 102-125.
- Tatçı, M. (1991), *Yunus Emre divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Yûnus Emre Divânı: Tenkitli Metin*. İstanbul: MEB Yayınları
- Tatçı, Mustafa (1997). *Yunus Emre divanı-tenkitli metin u*. İstanbul: MEB Yayınları.

Yılmaz, M. K. (1991), Büyük islam şairi Yunus Emre (Hayatı, sanatı, din anlayışı). *Diyanet Dergisi*, 27(1), 1-37.

<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Zariyat-suresi/4722/47-49-ayet-tefsiri> (25.03.2021)

<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/sure/84-insikak-suresi> (25.03.2021)

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.